

Ilustracja 1. Warszawa, ul. Barcicka 7 — dom Heymanów [?]. Widok domu w trakcie budowy od strony ul. Barcickiej. Stan ok. 1937 roku. Proj. H. i S. Syrkusowie (1935). Fot. Szymon Syrkus [?]. Zbiory Naukowe ZAP WAPW, Fototeka, b.s.

Figure 1. Heyman House [?], No. 7 Barcicka St., Warsaw. View of the building during construction as seen from Barcicka St. State ca. 1937. Designed by H. and S. Syrkus (1935). Photograph by Szymon Syrkus [?]. ZAP WAPW Scientific Collections, Fototeka, n.p.

Otrzymano:

9 października 2023 r.

Zaakceptowano:

5 listopada 2023 r.

MAŁGORZATA ROZBICKA, prof. dr hab. inż. arch.

Wydział Architektury, Politechnika Warszawska

malgorzata.rozbicka@pw.edu.pl; <https://orcid.org/0000-0003-1311-4835>

DOI: <https://doi.org/10.17388.WUT.2023.0008.ARCH>

Licencja/License CC BY-NC-ND 4.0 (creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0)

PRZYCZYNNKI DO HISTORII BUDOWY TRZECH WARSZAWSKICH REALIZACJI ARCHITEKTONICZNYCH HELENY I SZYMONA SYRKUSÓW Z LAT 1937–1939

WPROWADZENIE

Na Wydziale Architektury Politechniki Warszawskiej w 2022 roku zostało odnalezionych około osiemdziesięciu negatywów, w przeważającej większości zupełnie dotąd nieznanymi, fotografii z lat 1935–1939, których autorem jest najprawdopodobniej Szymon Syrkus (1893–1964). Jak udało się ustalić znaczna część zachowanych zdjęć dokumentuje miejsca oraz uczestników formalnych i kularowych spotkań delegatów Międzynarodowego Kongresu Architektury Współczesnej (CIAM), które w ramach obrad Międzynarodowego Komitetu Realizacji Problemów Architektury Współczesnej, czyli tzw. CIRPAC, odbyły się w 1935 roku w Amsterdamie i w 1936 roku w La Sarraz w Szwajcarii, a także w 1937 roku podczas V Kongresu CIAM w Paryżu. Poza nimi zbiór obejmuje też zdjęcia wykonane w latach 1937–1939 podczas oficjalnych wyjazdów zagranicznych Heleny i Szymona Syrkusów m.in. w 1937 roku na Węgry i do Czechosłowacji oraz Szymona Syrkusa w lecie 1939 roku do Szwecji i na Łotwę. Wśród odnalezionych negatywów są także fotografie wykonane w 1938 roku przy okazji prywatnych, krajoznawczych i wakacyjnych, wycieczek Syrkusów z rodziną i przyjaciółmi do Czerska i w okolice Kielc.

Jednakże dla badaczy polskiej międzywojennej architektury modernistycznej szczególnie ciekawe są, należące do odnalezionego zbioru, zdjęcia dokumentujące przebieg i efekty budowy trzech warszawskich budynków mieszkalnych, które w całości lub częściowo zostały zaprojektowane i zrealizowane w latach 1937–1939/1943 przez liderów polskiej awangardy architektonicznej Helenę i Szymona Syrkusów. Projektantów około dwudziestu, wzniesionych w stolicy w latach 30. XX wieku, różnego typu i skali, wielo- i jednoro-

dzinnych, tanich i luksusowych modernistycznych domów mieszkalnych¹, wśród nich między innymi kamienicy Zagajskich i Taumanów przy ulicy Złotej 71, domu Heymanów przy ulicy Barcickiej 7 [il. 1] i luksusowego budynku mieszkalnego Piotra Bergmana przy ulicy Belwederskiej 40/42, których zachowane na Wydziale Architektury Politechniki Warszawskiej fotografie Szymona Syrkusa z lat 1937–1939 zostaną tu w znacznej części po raz pierwszy zaprezentowane.

KAMIENICA CZYNSZOWA ZAGAJSKICH I TAUMANÓW, ULICA ŻŁOTA 71

Spośród zadokumentowanych obiektów do najwcześniej zrealizowanych, bo w latach 1937–1938, należy do dziś istniejąca kamienica czynszowa przy ulicy Złotej 71 w Warszawie. Obecnie szerzej znana jako kamienica Zagajskich, a faktycznie wzniesiona dla nich i rodziny Taumanów. Pierwotnie planowana jako trzy-², potem czteropiętrowa³, a ostatecznie zrealizowana jako budynek o handlowo-usługowym przyziemiu i pięciu piętrach mieszkalnych⁴. Modernistyczna, formalnie lapidarna fasada kamienicy została zakomponowana asymetrycznie. Tworzy ją bowiem, ulokowana na jej wschodnim skraju jednoosiowa część z bramą przejazdową i balkonami na piętrach oraz część z dziewięciosegmentowymi oknami wstęgowymi, które na każdym piętrze mieszkalnym są rozmieszczone symetrycznie po obu stronach, ulokowanego centralnie ponad głównym wejściem, pionu wąskich okien doświetlających klatkę schodową. Dodajmy, że architektura i schemat kompozycyjny fasady omawianego budynku wykazuje bardzo wiele podobieństw do zrealizowanej przez Helenę i Szymona Syrkusów w latach 1935–1936 kamienicy firmy J. Hurwicz przy ulicy Grzybowskiej 73⁵.

Zachowane na Wydziale Architektury Politechniki Warszawskiej fotografie z 1938 roku nie dokumentują jednak zewnętrznej architektury omawianej kamienicy, a tylko wnę-

¹ H. i S. Syrkusowie w latach 30. XX wieku zrealizowali na terenie Warszawy w sumie około 18 budynków mieszkalnych, w tym m.in.: 4 bloki z tanimi mieszkaniami na Osiedlu WSM na Rakowcu (1930–1937), około 10 kamienic czynszowych: Warszawskiego Towarzystwa Przemysłu Tekturowego, ul. Jaworzyńska 9 i 11 (1936 i 1937); Lewińskiego, ul. Koźmińska 18 (1937); Stamirskiego, ul. Jaworzyńska 6 i 8 (1938); firmy J. Hurwicz, ul. Grzybowska 73 (1935–1936); Zagajskich i Taumanów, ul. Złota 71 (1937–1938); Schererów, ul. Jaworzyńska 13/15 (1937 ?) [nie istnieje]; Rulskiego, Al. Niepodległości 117 (1937–?) [nie istnieje]; firmy E. Szytykiel i E. Schweitzer, Al. Niepodległości 119 (1938–?) [nie istnieje]; 2 kilkurodzinne domy — Anieli Landau, ul. Estońska 8 (1938), Krzymuskich, ul. Walecznych 12 (1934–1937) oraz 2 domy jednorodzinne — Kiltynowicza, ul. Katowicka 26 (1936) i Heymanów, ul. Barcicka 7.

² Por. *Zatwierdzone budowy*, Warszawa, „Biuletyn Przetargowy”, 1938, nr 57, s. 6.

³ Por. *Kamienica ul. Złota 73/71. Stan 10 maja 1937*. APW, Referat Gabarytów, sygn. 6634.

⁴ Por. *Zatwierdzone budowy*, Warszawa, „Biuletyn Przetargowy”, 1938, nr 32, s. 7. Należy w tym miejscu nadmienić, że zdaniem J. Roguskiej dziełem H. i S. Syrkusów nie był całościowy projekt kamienicy przy ul. Złotej 71, a tylko jego nadbudowa i przebudowa w 1938 roku; Por. J. Roguska, *Helena i Szymon Syrkusowie. Koncepcje typizacji i uprzemysłowienia architektury mieszkaniowej*, „Kwartalnik Architektury i Urbanistyki” 2000, z. 2, s. 113.

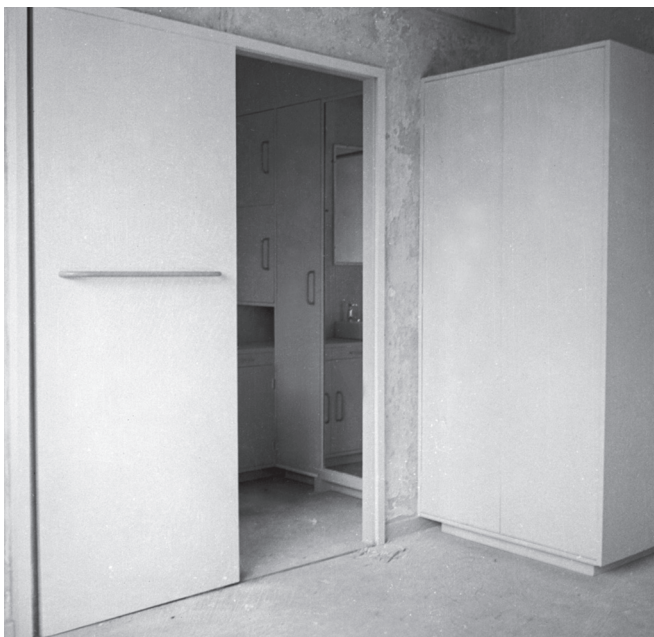
⁵ Por. A.J. Koseski, *Kamienica Firmy „J. Hurwicz” w Warszawie, ul. Grzybowska 73*, Karta ewidencyjna zabytków architektury i budownictwa, 2005 (mps) w archiwum Narodowego Instytutu Dziedzictwa.

- II. 2 Ilustracje 2, 3, 4, 5. Warszawa, ul. Złota 71 — kamienica czynszowa Zagajskich i Taumanów. Wnętrze jednego z jeszcze nie zasiedlonych mieszkań. Stan z 1938 roku. Proj. H. i S. Syrkusowie (1938). Fot. Szymon Syrkus [?]. Zbiory Naukowe ZAP WAPW, Fototeka, b.s.: 2 i 3 — widok na pokój z wyjściem na balkon; 4 — lekka ścianka działowa z drzwiami przesuwanymi, w głębi widoczne wyposażenie kuchni; 5 — widok na pokoje połączone rozsuwanymi i składanymi drzwiami, widoczny parkiet i ciemny lampas biegnący ponad listwami przypodłogowym
- II. 3

Figures 2, 3, 4, 5. Zagajski and Tauman tenement house, No. 71 Złota St., Warsaw. View of the interior of an apartment prior to occupation. State in 1938. Designed by H. and S. Syrkus (1938). Photograph by Szymon Syrkus [?]. ZAP WAPW Scientific Collections, Fototeka, n.p.: 2, 3 — view of a room with balcony access; 4 — lightweight partition wall with sliding doors, kitchen visible in the background; 5 — view of interconnected rooms with sliding and folding doors, visible parquet and dark trim above the baseboard

- II. 4
- II. 5

Ilustracja 6. Warszawa, ul. Złota 71 — kamienica czynszowa Zagajskich i Taumanów. Wnętrze łazienki. Stan z 1938 roku. Proj. H. i S. Syrkusowie (1938). Zbiory Naukowe ZAP WAPW, Fototeka, b.s.

Figures 6. Zagajski and Tauman tenement house, No. 71 Złota St., Warsaw. Bathroom interior. State in 1938. Designed by H. and S. Syrkus (1938). Photograph by Szymon Syrkus [?]. ZAP WAPW Scientific Collections, Fototeka, n.p.

trza jednego z jeszcze nie zasiedlonych w niej mieszkań, które zapewne, podobnie jak i inne lokale, zostało przez Syrkusów zaprojektowane tak by poszczególne pokoje, dzięki zastosowaniu przesuwanych lub składanych drzwi, można było dowolnie dzielić lub łączyć [il. 2]. Z zachowanych negatywów możemy się również dowiedzieć jak w końcu lat 30. XX wieku w nowoczesnych warszawskich kamienicach o podwyższonym standardzie były wykańczane i wyposażane pokoje i łazienki. W pokojach, poza zastosowaniem lekkich ścianek działowych, grzejnikami CO oraz stolarką drzwiową i okienną [il. 3], zwraca uwagę, częściowo na jednym ze zdjęć widoczne, wyposażenie kuchni [il. 4], a także oryginalny sposób ułożenia drewnianych klepek podłogowych i wykończenia ich, kontrastującym z białą ścian, ciemnym lampasem umieszczonym ponad listwami przypodłogowymi [il. 5]. Z kolei w łazience uderza jej kompletne wyposażenie oraz przemysłany sposób wykończenia ścian i podłóg różnego koloru i różnego typu płytkami ceramicznymi [il. 6].

II. 7

II. 8

Ilustracje 7 i 8. Warszawa, ul. Barcicka 7 — dom Heymanów [?]. Stan około 1937 roku. Proj. H. i S. Syrkusowie (1935). Fot. Szymon Syrkus [?]. Zbiory Naukowe ZAP WAPW, Fototeka, b.s.: 7 — Widok na plac budowy w trakcie realizacji fundamentów i ścian piwnic; 8 — Widok budynku w trakcie budowy stropów nad piwnicami

Figures 7 and 8. Heyman House [?], No. 7 Barcicka St., Warsaw. State ca. 1937. Designed by H. and S. Syrkus (1935). Photograph by Szymon Syrkus [?]. ZAP WAPW Scientific Collections, Fototeka, n.p.: 7 — View of the building construction site during work on the foundations and cellar walls; 8 — View of the building during construction of the floor over the cellars

DOM MARTY I STEFANA HEYMANÓW [?], ULICA BARCICKA 7

Kolejny dom mieszkalny, zadokumentowany zapewne w 1937 lub 1938 roku, to zrealizowany w obrębie Osiedla Budowlano-Mieszkaniowego „Związkowiec”, na zalesionej działce nr 135 przy ulicy Barcickiej 7 na warszawskich Bielanach, niewielki modernistyczny, piętrowy, podpiwniczony budynek, a *de facto* segment domu dwurodzinnego — tzw. bliźniaka (ul. Barcicka 7 i 9)⁶, który Syrkusowie w 1935 roku zaprojektowali najprawdopodobniej dla siostry Heleny, Marty Heymanowej i jej męża Stefana⁷. Budynek, ustawiony

⁶ Część północna bliźniaczego budynku (ul. Barcicka 9) najpewniej także została zrealizowana na bazie projektu wykonanego dla Heymanów przez H. i S. Syrkusów. Podczas realizacji wprowadzono doń jednak pewne korekty. Między innymi na elewacji północnej zrezygnowano z charakterystycznego horyzontalnego układu okien.

⁷ Por. przypis nr 27 [w:] J. Roguska, *Helena i Szymon Syrkusowie...*, op. cit., s. 112.

II. 9

Ilustracje 9 i 10. Warszawa, ul. Barcicka 7 — dom Heymanów [?]. Stan około 1937 roku. Proj. H. i S. Syrkusowie (1935). Fot. Szymon Syrkus [?]. Zbiory Naukowe ZAP WAPW, Fototeka, b.s.: 9 — Widok wnętrza w trakcie budowy; 10 — Widok od południa na budynek w tzw. otwartym stanie surowym

II. 10

Figures 9 and 10. Heyman House [?], No. 7 Barcicka St., Warsaw. View of the interior during construction. State ca. 1937. Designed by H. and S. Syrkus (1935). Photograph by Szymon Syrkus [?]. ZAP WAPW Scientific Collections, Fototeka, n.p.: 9 — view of the interior during construction; 10 — view of the building from the south, the open shell stage

szczytem do ulicy, otrzymał pudełkową, typową dla Syrkusów uskokową formę architektoniczną [il. 1]. Formę w znacznym stopniu odwołującą się do rozwiązań zastosowanych przez nich m.in. w 1936 roku w willi przy ul. Katowickiej 26 i wzniesionym w latach 1934–1937 domu rodziny Krzymuskich przy ul. Walecznych 12 na warszawskiej Saskiej Kępie. Co prawda dom Heymanów został przez Syrkusów zaprojektowany z pominięciem charakterystycznego podcięcia i uniesienia pięter ponad teren, jednak i tak jego zgeometryzowana bryła, a także zastosowany na parterze i piętrze elewacji południowej horyzontalny układ okien oraz tarasy zaprojektowane na dachach piętra i jednotraktowej nadbudówki, pod względem formalnym wypełniają większość ze sformułowanych przez Le Corbusiera tzw. pięciu zasad nowoczesnej architektury.

Z pięciu zachowanych fotografii, które ukazują dom w budowie — poczynając od fazy jego fundamentowania i budowy piwnic [il. 7], przez wykonywanie stropów [il. 8], kończąc na tzw. otwartym stanie surowym [il. 9 i 10], możemy się m.in. dowiedzieć, że jego ściany konstrukcyjne, zarówno na poziomie piwnic, jak i w części nadziemnej, zostały wymurowane z cegły pełnej, a przewody kominowe i wentylacyjne z gotowych betonowych bloczków. Nadproża okienne były zbrojone i wylwane na miejscu, a gęstożebrowe betonowe stropy międzypiętrowe zostały wykonane z pustaków ceramicznych Ackermana.

BUDYNEK WIELOMIESZKANIOWY PIOTRA BERGMANA, ULICA BELWEDERSKA 40/42

Trzecim obiektem, którego zdjęcia zachowały się na Wydziale Architektury Politechniki Warszawskiej jest do dziś istniejący luksusowy dom mieszkalny przy ulicy Belwederskiej 40/42 w Warszawie. Osiem ocalałych fotografii dokumentuje stan zaawansowania jego budowy w marcu 1939 roku, czyli tuż przed włączeniem się Heleny i Szymona Syrkusów w proces jego realizacji⁸.

Historia projektowo-budowlana tego wielomieszkaniowego budynku należącego do inżyniera Piotra Bergmana — dyrektora przedsiębiorstwa Polskie Fabryki Kabli i Walcownie Miedzi S.A. w Ożarowie — jest dość skomplikowana. W 1937 roku wykonanie projektu jego części południowej (ul. Belwederska 40), mającej zająć narożnik ulicy Belwederskiej i ówczesnej ulicy Krętej, a obecnie Łądowej, Piotr Bergman zlecił wziętemu

⁸ Por. *Zatwierdzone budowy, Warszawa*, „Biuletyn Przetargowy”, 1939, nr 18, bns.

II. 11 A

Ilustracja 11. Warszawa, ul. Belwederska 40 — budynek wielomieszkaniowy Bergmana. Stan w marcu 1939 roku. Proj. Remigiusz Ostoja-Chodkowski (1937). Fot. Szymon Syrkus [?]. Zbiory Naukowe ZAP WAPW, Fototeka, b.s.: A — elewacja od strony ul. Belwederskiej; B — narożnik budynku u zbiegu ul. Belwederskiej i obecnej ul. Łądowej

II. 11 B

Figure 11. Bergman multi-dwelling residential building, No. 40 Belwederska St., Warsaw. State in March, 1939. Designed by Remigiusz Ostoja-Chodkowski (1937). Photograph by Szymon Syrkus [?]. ZAP WAPW Scientific Collections, Fototeka, n.p.: A — Belwederska St. façade; B — Building corner at the intersection of Belwederska St. and (the present) Łądowa St.

II. 12

Ilustracja 12. Warszawa, ul. Belwederska 40 — budynek wielomieszkaniowy Bergmana. Fragment elewacji z wejściem od strony ul. Belwederskiej. Proj. Remigiusz Ostoja-Chodkowski (1937). Fot. Szymon Syrkus [?]. Zbiory Naukowe ZAP WAPW, Fototeka, b.s.

Figure 12. Bergman multi-dwelling residential building, No. 40 Belwederska St., Warsaw. Fragment of the façade including the Belwederska St. entrance. Designed by Remigiusz Ostoja-Chodkowski (1937). Photograph by Szymon Syrkus [?]. ZAP WAPW Scientific Collections, Fototeka, n.p.

Ilustracja 13. Warszawa, ul. Belwederska 42 — budynek wielomieszkaniowy Bergmana. Widok placu budowy. Stan w marcu 1939 roku. Proj. Henryk Douglas (1938). Fot. Szymon Syrkus [?]. Zbiory Naukowe ZAP WAPW, Fototeka, b.s.

Figure 13. Bergman multi-dwelling residential building, No. 42 Belwederska St., Warsaw. View of the construction site. State in March, 1939. No. 42 Belwederska St. design by Henryk Douglas (1938). Photograph by Szymon Syrkus [?]. ZAP WAPW Scientific Collections, Fototeka, n.p.

II. 13

warszawskiemu budowniczemu Remigiuszowi Ostoja-Chodkowskiemu (1903–1944), który najpewniej wykonał jego dwie wersje. Pierwsza z nich została zatwierdzona do realizacji w sierpniu⁹, a druga, tzw. zamienna, obejmująca trzypiętrowy dom mieszkalny z dwoma garażami o kubaturze 3694 m³ — w grudniu 1937 roku¹⁰. Inwestycja realizowana przez Przedsiębiorstwo Budowlane W. Wiedeński na tym etapie została ukończona przypuszczalnie w końcu 1938 roku. Powstał luksusowo wykończony, trzypiętrowy budynek z dwoma garażami zwieńczony jednotraktową nadbudową z tarasami, mieszczący 1, 2, 3 i 4-pokojowe mieszkania z centralnym ogrzewaniem, bieżącą gorącą wodą i elektrycznymi

⁹ Por. Wykaz zatwierdzonych budowli, Warszawa, „Przegląd Budowlany”, 1937, nr 9, s. 485.

¹⁰ Por. Zatwierdzone budowy, Warszawa, „Biuletyn Przetargowy”, 1938, nr 2, s. 4.

kuchniami [il. 11A]. Jego modernistyczna, dostosowana do dalszej rozbudowy, nieregularna bryła o zaoblonym narożniku i wydatnym półkoliście zamkniętym ryzalicie przy-
mykającym podwórze od strony ulicy Łądowej, doskonale wpisywała się w zauważalną
w architekturze warszawskiej drugiej połowy lat 30. XX wieku tendencję do wzbogacania
formy [il. 11B]¹¹. Elewacje przyuliczne, o wyraźnie wydzielonym przyziemiu, w strefie pięter
zostały urozmaicone płytkimi loggiami oraz pięcio- i trzyosiowymi pseudoryzalitami z pa-
sami jednoskrzydłowych okien. Uwagę zwraca również, starannie opracowana, zarówno
od frontu jak i od podwórza, oprawa architektoniczna stref wejścia oraz dekoracyjne, za-
znaczone w szlachetnym tynku na wszystkich elewacjach, modularne podziały [il. 12].

Przypuszczalnie, gdy w budynku przy ulicy Belwederskiej 40 trwały jeszcze prace wy-
kończeniowe, zlecenie na wykonanie projektu jego rozbudowy w kierunku północnym
otrzymał architekt Henryk Douglas (1906–1946?) — absolwent, a od 1934 roku pracow-
nik Wydziału Architektury PW. Po uzyskaniu w październiku 1938 roku stosownego po-
zwolenia prace budowlane według jego projektu, który w warstwie formalnej zasadniczo
rozwijał tylko koncepcję architektoniczną Ostoi-Chodkowskiego¹², rozpoczęto późną
jesienią 1938 lub wczesną wiosną 1939 roku [il. 13]. Dzięki odnalezionym fotografiom
datowanym na marzec 1939 roku mamy dziś pewność, że do tego czasu zgodnie z pro-
jektem Douglasa zostały już wykonane fundamenty nowej, północnej części budynku
i wzniesione do poziomu gruntu ściany jego piwnic [il. 14].

Dlaczego na tym etapie robót Piotr Bergman zrezygnował z usług Henryka Douglasa
i zlecił projekt Helenie i Szymonowi Syrkusom, trudno dociec. Zgodnie z ustaleniami
Marty Kruczyńskiej¹³, inwestorowi bowiem nie chodziło raczej o zmianę zaproponowanej
przez Douglasa zewnętrznej architektury budynku, bowiem projekt Syrkusów, zatwier-
dzony w maju 1939 roku¹⁴ i ostatecznie zrealizowany w latach 1939–1943, w tym akurat
zakresie od projektu Douglasa różnił się zaledwie niewiele znaczącymi szczegółami, jak
np. przesunięcie jednej osi okiennej na elewacji od ulicy Belwederskiej, czy też wprowad-
zenie balkonów na elewację podwórzową¹⁵. Powodem zatrudnienia nowych projektan-
tów mogła być zatem chęć dokonania zmian w rozplanowaniu mieszkań, a być może
także obniżenia standardu ich wykończenia. Co faktycznie się stało. Nie wiemy jednak,
czy było to zaplanowane już w 1939 roku, czy też decyzje w tym zakresie zapadły do-
piero w trudnych, już wojennych warunkach realizacji tej części budynku. Marta Kru-
czyńska w swoich analizach wydaje się skłaniać ku temu, że Bergmanowi chodziło prze-
de wszystkim o zaprojektowanie mieszkań o bardziej, niż proponował Douglas, elastycz-
nych układach przestrzennych. Co według niej, w oparciu o istniejące już fundamenty,
stało się możliwe, m.in. dzięki wprowadzeniu przez Syrkusów, w miejsce proponowa-
nych przez Douglasa stropów typu Ursus, gęstożebrowych stropów Ackermana¹⁶.

¹¹ Por. m.in. A. Dybczyńska-Bułyszko, *Od kamienicy do wieżowca*, Warszawa 2005, s. 140–141.

¹² M. Kruczyńska, *Kamienica przy ulicy Belwederskiej 40/42*, „Krajobraz Warszawski”, 2015, nr 156, s. 10.

¹³ Ibidem, s. 9–11.

¹⁴ *Zatwierdzone budowy*, Warszawa, „Biuletyn Przetargowy”, 1939, nr 18, bns.

¹⁵ M. Kruczyńska, *Kamienica...*, op. cit., s. 10.

¹⁶ Ibidem, s. 11.

To jednak co istotne w kontekście badań nad międzywojenną warszawską architekturą modernistyczną to możliwość ustalenia na podstawie ośmiu zachowanych fotografii, że wielorodzinny budynek mieszkalny przy ulicy Belwederskiej 40/42, dotąd przez wielu badaczy przypisywany Syrkusom¹⁷, *de facto* jest ich dziełem tylko w bardzo niewielkim stopniu. Stopniu ograniczonym zasadniczo tylko do przeprojektowania jego części północnej (ul. Belwederska 42) w zakresie rozplanowania mieszkań i opracowania ich skromniejszego wykończenia oraz zastosowania innego niż proponował Douglas typu stropów. A zatem, bez wątpienia można stwierdzić, że głównymi autorami architektury wielomieszkaniowego domu przy ulicy Belwederskiej 40/42 nie byli Syrkusowie, a Remigiusz Ostoja-Chodkowski i Henryk Douglas.

* * * * *

Zaprezentowany i ogólnie wyżej omówiony, odnaleziony na Wydziale Architektury Politechniki Warszawskiej zestaw negatywów dokumentujących różne fazy budowy trzech budynków mieszkalnych, w całości lub częściowo zaprojektowanych i zrealizowanych w latach 1937–1939/1943 przez Helenę i Szymona Syrkusów w Warszawie, pomimo że w sumie obejmuje zaledwie około dwudziestu kilku fotografii, niewątpliwie wzbogaca naszą wiedzę na temat ich działalności projektowej na terenie Warszawy. Jednocześnie dostarcza też sporo nowych, wydaje się ciekawych, informacji dotyczących stosowanych przez tę parę awangardowych projektantów rozwiązań konstrukcyjno-materiałowych, a także preferowanej przez nich estetyki oraz standardu wykończenia i wyposażenia projektowanych przez nich mieszkań.

STRESZCZENIE

Na Wydziale Architektury Politechniki Warszawskiej w 2022 roku zostały odnalezione negatywy w przeważającej większości zupełnie dotąd nieznanych fotografii z lat 1935–1939, których autorem najprawdopodobniej jest Szymon Syrkus. Jak udało się ustalić, spośród około osiemdziesięciu ocalałych szklanych negatywów większość obrazuje przebieg odbywających się w latach 1935–1937 formalnych i nieformalnych spotkań członków Międzynarodowego Kongresu Architektury Współczesnej (CIAM) lub też ukazuje zabytkowe i współczesne budowle zwiedzane przez Helenę i Szymona Syrkusów w latach 1937–1939 podczas ich zagranicznych i krajowych, służbowych i prywatnych wyjazdów. Mniejszą, obejmującą bowiem około dwudziestu negatywów, jednak dla badaczy polskiej międzywojennej architektury modernistycznej nie mniej istotną część odnalezionego zbioru stanowią omówione w artykule fotografie dokumentujące przebieg budowy i architekturę trzech budynków mieszkalnych, które w latach 1938–1939/1943, w całości lub częściowo, zostały zaprojektowane i zrealizowane w Warszawie przez czołowych architektów polskiej międzywojennej awangardy — Helenę i Szymona Syrkusów. Fotografie

¹⁷ Por. m.in. J. Zieliński, *Atlas dawnej architektury ulic i placów Warszawy*, t. 1, Warszawa 1995, s. 149; M. Leśniakowska, *Architektura w Warszawie 1918–1939*, Warszawa 2000, poz. 232 c2, s. 78; J. Roguska, *Helena i Szymon Syrkusowie...*, op. cit, s. 113.

Ilustracja 14. Warszawa, ul. Belwederska 40/42 — budynek wielomieszkaniowy Bergmana. Widok od strony obecnej ul. Łódzkiej. Widoczne podwórze z garażami, a w głębi plac budowy nowej części budynku na parceli przy ul. Belwederskiej 42. Stan w marcu 1939 roku. Proj.: ul. Belwederska 40 — Remigiusz Ostoja-Chodkowski (1937); ul. Belwederska 42 — Henryk Douglas (1938). Fot. Szymon Syrkus [?]. Zbiory Naukowe ZAP WAPW, Fototeka, b.s.

Figure 14. Bergman multi-dwelling residential building, No. 40/42 Belwederska St., Warsaw. View from the present Łódzka St. Yard with garages visible as well as the building site of a new part of the building located on the No. 42 Belwederska St. lot. State in March, 1939. No. 40 Belwederska St. design by Remigiusz Ostoja-Chodkowski (1937); No. 42 Belwederska St. design by Henryk Douglas (1938). Photograph by Szymon Syrkus [?]. ZAP WAPW Scientific Collections, Fototeka, n.p.

te bowiem nie tylko wzbogacają naszą wiedzę na temat międzywojennej działalności projektowej Syrkusów na terenie Warszawy, ale też dostarczają nam wielu informacji dotyczących stosowanych przez nich rozwiązań konstrukcyjno-materiałowych, a także estetyki i standardu wykończenia oraz wyposażenia projektowanych przez nich mieszkań.

Słowa kluczowe: Międzywojenny modernizm, Warszawa, Helena i Szymon Syrkusowie

BIBLIOGRAFIA

MATERIAŁY PUBLIKOWANE

- Dybczyńska-Bułyżko Anna, *Od kamienicy do wieżowca*, Warszawa 2005.
- Kruczyńska Marta, *Kamienica przy ulicy Belwederskiej 40/42*, „Krajobraz Warszawski”, 2015, nr 156, s. 9–11.
- Leśniakowska Marta, *Architektura w Warszawie 1918–1939*, Warszawa 2000.
- Roguska Jadwiga, *Helena i Szymon Syrkusowie. Koncepcje typizacji i uprzemysłowienia architektury mieszkaniowej*, „Kwartalnik Architektury i Urbanistyki”, 2000, z. 2, s. 105–119.
- Wykaz zatwierdzonych budowli*, Warszawa, „Przegląd Budowlany”, 1937, nr 9, s. 483–488.
- Zatwierdzone budowy*, Warszawa, „Biuletyn Przetargowy”, 1938, nr 2.
- Zatwierdzone budowy*, Warszawa, „Biuletyn Przetargowy”, 1938, nr 32.
- Zatwierdzone budowy*, Warszawa, „Biuletyn Przetargowy”, 1938, nr 57.
- Zatwierdzone budowy*, Warszawa, „Biuletyn Przetargowy”, 1939, nr 18.
- Zieliński Jarosław, *Atlas dawnej architektury ulic i placów Warszawy*, t. 1, Warszawa 1995.

MATERIAŁY NIEPUBLIKOWANE

- Koseski Antoni Jacek, *Kamienica Firmy „J. Hurwicz” w Warszawie, ul. Grzybowska 73, Karta ewidencyjna zabytków architektury i budownictwa*, 2005 (mps) w archiwum Narodowego Instytutu Dziedzictwa.

CONTRIBUTIONS TO THE HISTORY OF THE BUILDING OF THREE WARSAW ARCHITECTURAL BUILDING PROJECTS OF HELENA AND SZYMON SYRKUS FROM THE YEARS 1937–1939

INTRODUCTION

It was in 2022 that approximately eighty photographic plates were discovered at the Faculty of Architecture of the Warsaw University of Technology. In their bulk they mainly consisted of photographs from the years 1935–1939 completely unknown to date. Their author was most probably Szymon Syrkus (1893–1964). It has been successfully established that a significant portion of the surviving photographs document locations and participants in both formal and informal meetings of delegates to the International Congresses of Modern Architecture (CIAM) that, within the framework of the International Committee for the Resolution of Problems in Contemporary Architecture (CIRPAC), took place in 1935 in Amsterdam and in 1936 in La Sarraz, Switzerland as well as in 1937 during the 5th CIAM Congress in Paris. In addition to these, the collection includes pictures made over the years 1937–1939 during official foreign trips by Helena and Szymon Syrkus, including to Hungary and Czechoslovakia in 1937, and by Szymon Syrkus to Sweden and Latvia in the summer of 1939. Among the discovered negatives there are also photographs of the Syrkuses in the company of family and friends made in 1938 during private sightseeing and vacation trips to Czersk and the Kielce area.

However, of particular interest to researchers into Polish Interwar Modern architecture are the photographs documenting the course and outcomes of the construction of three Warsaw residential buildings found in the collection that were designed in whole or part and erected over the years 1937–1939/1943 by leaders of Polish avant-garde architecture, Helena and Szymon Syrkus. They were the designers of about two hundred buildings of various types and scale erected in the capital in the 1930s—multi- and single-family, inexpensive and luxury Modern residential buildings.¹ Among these are the Zagajski and

¹ In the 1930s, Helena and Szymon Syrkus built a total of approximately eighteen apartment buildings within the limits of Warsaw. These included four buildings with inexpensive dwelling units at the WSM Housing Estate of Rakowiec (1930–1937), approximately ten tenement houses for the WTPPT Warsaw Cardboard Industry Society at Nos. 9 and 11 Jaworzyńska Street (1936 and 1937), Lewiński's at No. 18 Koźmińska Street (1937), Stamiński's at Nos. 6 and 8 Jaworzyńska Street (1938), the J. Hurwicz Company's at No. 73 Grzybowska Street (1935–1936), Zagajski's and Tauman's at No. 71 Złota Street (1937–1938), Scherer's at No. 13/15 Jaworzyńska Street (1937–?) [no longer existing], Rulski's at No. 117 Niepodległości Avenue (1937–?) [no longer existing], E. Szytykiel and E. Schweitzer Company's at No. 119 Niepodległości Avenue (1938–?) [no longer existing], two multi-family houses, Aniela Landau's at No. 8 Estońska Street (1938) and Krzymulski's at No. 12 Walecznych Street (1934–1937) as well as two single-family houses, Kiltynowicz's at No. 26 Katowicka Street (1938) and Heyman's No. 7 Barcicka Street.

Tauman tenement house at No. 71 Złota Street, the Heyman house at No. 7 Barcicka Street [fig. 1], the Piotr Bergman luxury apartment building at No. 40/42 Belwederska Street. It is these photographs taken by Szymon Syrkus in the years 1937–1939, preserved at the Faculty of Architecture of the Warsaw University of Technology, that will be presented here mostly for the first time.

THE ZAGAJSKI AND TAUMAN TENEMENT HOUSE, NO. 71 ZŁOTA STREET

From among the documented buildings, the one built the earliest—over the years 1937–1938—is the still existing today tenement house at No. 71 Złota Street in Warsaw. It is presently better known as the Zagajski tenement house although, in fact, it was built not only for that family, but also that of the Taumans. Initially, it was planned as a four story² and later five story,³ and ultimately it was built as a commercial ground floor and five residential story building.⁴ The Modern, formally laconic building façade was composed asymmetrically. It consists of a single-axis section at the eastern end with a pass-through gateway and balconies on the floors as well as a section with nine-segment ribbon windows that, on each residential floor are placed symmetrically over the main entrance on both sides of a narrow strip of windows providing lighting for the staircase. It should be added that the architecture and compositional scheme for the façade of the discussed building shows very many similarities to the apartment house built for the J. Hurwicz Company at No. 73 Grzybowska Street by Helena and Szymon Syrkus over the years 1935–1935.⁵

The photographs from 1938 preserved at the Faculty of Architecture of the Warsaw University of Technology do not document the exterior architecture of the apartment building, however. They only show the interior of an as yet unoccupied unit, which is undoubtedly similar to other apartment units, as designed by the Syrkuses in a manner such that the spaces of individual rooms, thanks to the use of sliding and folding door, can be separated or combined [fig. 2]. Thanks to the preserved negatives it is also possible to see

² Compare with *Zatwierdzone budowy, Warszawa* [Building approvals: Warsaw], “Biuletyn Przetargowy” [Tender bulletin], 1938, no. 57, p. 6.

³ Compare with *Kamienica ul. Złota 73/71. Stan 10 maja 1937* [No. 73/71 Złota Street tenement house: State on May 10, 1937]. APW, Referat Gabarytów [Department of Volumes], file no. 6634.

⁴ Compare with *Zatwierdzone budowy, Warszawa* [Building approvals: Warsaw], “Biuletyn Przetargowy” [Tender bulletin], 1938, no. 32, p. 7. At this point it should be mentioned that in the view of J. Roguska, the work of H. and S. Syrkus did not encompass the whole of the design for the No. 71 Złota Street building, but only its expansion and remodeling in 1938. Compare with J. Roguska, *Helena i Szymon Syrkusowie. Koncepcje typizacji i uprzemysłowienia architektury mieszkaniowej* [Helena and Szymon Syrkus: Concepts for the standardization and industrial manufacture of residential architecture], “Kwartalnik Architektury i Urbanistyki” [Architecture and Urban Planning Quarterly], 2000, tome 2, p. 113.

⁵ Compare with A.J. Koseski, *Kamienica Firmy ‘J. Hurwicz’ w Warszawie, ul. Grzybowska 73* [J. Hurwicz Company apartment building at No. 73 Grzybowska in Warsaw], Record Card of Historic Architecture and Building Structures, 2005 (mps) in the archives of the NID National Institute of Cultural Heritage.

how the interiors of high-standard modern Warsaw apartments were finished and how the rooms and bathroom were furnished at the end of the 1930s. In the rooms, in addition to the use of lightweight partition walls, central heating radiators, and door and window woodwork [fig. 3], what attracts attention is the partially visible kitchen furnishings in one picture [fig. 4] as well as the unique way the parquet flooring was laid and the floor finish work that contrasted with the white walls, using dark strips above the skirting boards [fig. 5]. Moreover, what is striking in the case of the bathroom is its complete furnishing and the way in which the walls and floor are finished using various colors and various types of ceramic tiles [fig. 6].

THE MARTA AND STEFAN HEYMAN HOUSE [?], NO. 7 BARCICKA STREET

A successive residential building, most probably documented in 1937 and 1938, is a small Modern two-story building with a basement, a *de facto* segment of a semi-detached house at Nos. 7 and 9 Barcicka Street⁶ forming a part of the “Związkowiec” Building—Residential Housing Estate on forested lot no. 135 on Barcicka Street. It was designed by the Syrkuses in 1935, most probably for Helena’s sister, Marta Heyman and her husband Stefan.⁷ The building, with its gable facing the street, received a box shape and the architectural step form typical of the Syrkuses [fig. 1]. The form was, to a great extent, a reference to the solution they used in 1936 in the case of the villa at No. 26 Katowicka Street and the 1934–1937 family house of the Krzymuski’s at No. 12 Waleczna Street in Warsaw’s Saska Kępa district. Although true that the Heyman house was designed by the Syrkuses without their characteristic base cut and lifting of floors above the terrain, nevertheless, there is the geometricized volume as well as the application a horizontal window layout on the ground and second floors of the southern façade, and the terrace designed on the second floor roofs the and its single bay extension. Thus, most of the formal considerations formulated in Le Corbusier’s five principles of Modern architecture are satisfied.

From the five surviving photographs that show the house under construction—starting with foundation phase and the building of the basements [fig. 7], through construction of the floors [fig. 8], and ending on the open shell state [fig. 9 and 10]—it is possible to see the load-bearing walls at the basement level as well as in the above-grade section, which were built of common brick. The chimney and ventilation ducts are made of prefabricated concrete blocks. The window lintels were reinforced and poured *in situ* while the floors form a densely ribbed structure using Ackerman ceramic hollow blocks.

⁶ The northern part of the semi-detached building (No. 9 Barcicka Street) was most probably also built on the basis of the design developed for the Heymans by H. and S. Syrkus. Certain modifications were introduced to it during construction, however. Among others, in the case of the northern façade, the characteristic horizontal layout of the windows was abandoned.

⁷ Compare with footnote no. 27 in J. Roguska, *Helena i Szymon Syrkusowie...* [Helena i Szymon Syrkus...], op. cit., p. 112.

THE MULTI-FAMILY PIOTR BERGMAN HOUSE, NO. 40/42 BELWEDERSKA STREET

The third building whose photographs survived at the Faculty of Architecture of the Warsaw University of Technology is a luxury residential building existing to this very day at No. 40/43 Belwederska Street in Warsaw. Eight surviving photographs document the state of advancement of its construction in March of 1939, just before Helena and Szymon Syrkus got involved in the construction process.⁸

The design and construction history of the multi-dwelling building belonging to Piotr Bergman—Director of the PFKiWM S.A. Polish Cable Factory and Copper Mill, Joint Stock Company—is rather complicated. In 1937 P. Bergman commissioned Remigiusz Ostoja—Chodkowski (1903–1944), a taken Warsaw builder, with the developing of a design for the southern part of the property (No. 40 Belwederska Street) intended to occupy the corner of Belwederska and Kręta (presently Łądowa) streets. Most probably, two versions were drafted. The first was approved for building in August,⁹ while the second, known as the alternate design, consisted of a four story residential building with two garages and a volume of 3,694 m³ [130,452 cu. ft.] was approved in December of 1937.¹⁰ The project was commissioned to the W. Wiedeński Construction Company and this phase was probably completed at the end of 1938. What was created was a four-story building with a luxury finish with two garages and crowned by single-bay penthouses with terraces, with one, two, three, and four room apartments with central heating, running hot water, and electrical kitchens [fig. 11A]. Its Modern irregular volume with an oblong corner and prominent semicircular enclosed bay, closing the yard from Łądowa Street, was ready for further expansion and fit in perfectly with the noteworthy Warsaw architecture of the second half of the 1930s with its tendency to enhance forms [fig. 11B].¹¹ The street side façade, with its clearly delineated ground floor, found variety in its upper floors in the form of shallow loggias and five- and three-axis pseudo avant-corps with strips of single-casement windows. Also worth noting is the painstakingly designed architectural treatment of the entry zones and their ornament, both from the front and the yard, and modular divisions marked in high-quality plasterwork on all façades [fig. 12].

Presumably, while the finish work was still underway in the building at No. 40 Belwederska Street, Architect Henryk Douglas (1906–1946?), graduate and as of 1934 on the staff of the Faculty of Architecture of the Warsaw University of Technology, was commissioned

⁸ Compare with *Zatwierdzone budowy, Warszawa* [Building approvals: Warsaw], “Biuletyn Przetargowy” [Tender bulletin], 1939, no. 1939, n.p.

⁹ Compare with *Wykaz zatwierdzonych budowli, Warszawa* [Listing of approved construction projects: Warsaw], “Przegląd Budowlany” [Construction Overview], 1937, no. 9, p. 485.

¹⁰ Compare with *Zatwierdzone budowy, Warszawa* [Building approvals: Warsaw], “Biuletyn Przetargowy” [Tender bulletin], 1938, no. 2, p. 4.

¹¹ Compare with A. Dybczyńska-Bułyszko, *Od kamienicy do wieżowca* [From apartment building to skyscraper], Warsaw, 2005, pp. 140–141.

with the design for its expansion toward the north. Upon receiving the necessary approvals for construction in October of 1938, his design, which in its formal layer, essentially, only continued Ostoja–Chodkowski's¹² architectural concept, construction work started in the late autumn of 1938 or early spring of 1939 [fig. 13]. Thanks to the discovered photographs dated March of 1939, now there is certainty that up to then, in line with Douglas' design, the foundation work for the new, northern section of the building was complete and basement walls reached grade level [fig. 14].

Why it happened that in this construction phase P. Bergman backed out of the services of H. Douglas and commissioned Helena and Szymon Syrkus with the project is difficult to say. In line with the findings of Marta Kruczyńska,¹³ the investor was probably intent on changes to the exterior architecture of building as proposed by Douglas. In point of fact, the Syrkus design as approved in May of 1939¹⁴ and ultimately completed over the years 1939–1943, in this regard specifically, differed from the Douglas design in mere details of little importance—e.g., the shifting the window axis of the Belwederska Street façade and the introduction of balconies in the yard side façade.¹⁵ The reason behind the hiring of new architects may have been a desire to modify the apartment layouts or perhaps even a lowering of the finish standard. This did in fact occur. What is not known is whether this was already planned in 1939 or if the decision was not taken until faced with the difficult, already wartime conditions, for the conducting of the construction of this part of the building. In her analysis, Marta Kruczyńska seems to lean toward the view that Berman primarily wished to have the apartments designed with a more flexible interior layout than that proposed by Douglas. This, according to her, bearing in mind the already existing foundations, was possible thanks to the introduction by the Syrkuses of densely-ribbed Ackerman block floors in place of the Ursus type proposed by Douglas.¹⁶

However, what is important in the context of Warsaw's Interwar Modern architecture research is the possibility of establishing that, on the basis of eight preserved photographs, the multi-family building at No. 40/42 Belwederska Street, up till now considered to be the work of Helena and Szymon Syrkus¹⁷ was, *de facto* their work to only a small degree. Essentially, it was limited to just the redesign of its northern part (No. 42 Belwederska Street), the layout of the apartments, and the design of their more modest finish as well as the use of a different type of structural floor than that proposed by Douglas. Thus, there

¹² M. Kruczyńska, *Kamienica przy ulicy Belwederskiej 40/42* [The apartment building at No. 40/42 Belwederska Street], "Krajobraz Warszawski" [The Warsaw Cityscape], 2015, no. 156, p. 10.

¹³ Ibid., pp. 9–11.

¹⁴ Compare with *Zatwierdzone budowy, Warszawa* [Building approvals: Warsaw], "Biuletyn Przetargowy" [Tender bulletin], 1939, no. 18, n.p.

¹⁵ M. Kruczyńska, *Kamienica...* [The apartment building...], op. cit., p. 10.

¹⁶ Ibid., p. 11.

¹⁷ Compare with, among others, J. Zieliński, *Atlas dawnej architektury ulic i placów Warszawy* [Atlas of the old architecture of the streets and squares of Warsaw], vol. 1, Warsaw, 1995, p. 149; M. Leśniakowska, *Architektura w Warszawie 1918–1939* [The architecture of Warsaw 1918–1939], Warsaw, 2000, item 232, c2, p. 78. J. Roguska, *Helena i Szymon Syrkusowie...*, op. cit., p. 113.

can be no doubt that the primary authors of the architecture of the multi-dwelling house at No. 40/42 Belwederska Street were not the Syrkuses, but Remigiusz Ostoją-Chodkowski i Henryk Douglas.

* * * * *

The above presented and discussed set of photographic plates found at the Faculty of Architecture of the Warsaw University of Technology documenting various construction phases of three residential buildings designed and built by Helena and Szymon Syrkus in Warsaw, in whole or part, over the years 1937–1939/1943, in spite of the fact that they encompass barely around twenty photographs, will undoubtedly enrich knowledge relating to their activity in Warsaw. At the same time, they provide at good amount of new and seemingly interesting information relating to the structural and material solutions applied by this pair of avant-garde designers, as well as their preferred aesthetic and standard of finish and furnishings in the dwelling units they designed.

SUMMARY

The year 2022 witnessed the finding of negatives at the Faculty of Architecture of the Warsaw University of Technology. They mainly consisted of photographs from the years 1935–1939 that were completely unknown to date. Their author was most probably Szymon Syrkus. What was ascertained was that out of approximately eighty surviving photographic plates, most pictures were of formal and informal meetings of members of the International Congresses of Modern Architecture (CIAM) that took place over the years 1935–1937. They also included historic and contemporary buildings visited by Helena and Szymon Syrkus during their foreign and domestic, business and private trips. The smaller part of the discovered plates, encompassing approximately twenty plates—no less important for researchers into Interwar Modern architecture—are photographs documenting the course of construction and the architecture of three residential buildings that over the years 1938–1939/1943 were wholly or partially designed and built in Warsaw by leading architects of Poland's Interwar avant-garde—Helena and Szymon Syrkus. These photographs not only enrich our knowledge regarding the Interwar design work of Helena and Szymon Syrkus within Warsaw, but also provide much information relating to the structural and material solutions they applied as well as the aesthetic and standard of finish and furnishings of the dwelling units they designed.

Key words: Interwar Modernism, Warsaw, Helena and Szymon Syrkus.